

Matematik Tarihi Kaynaklarımızın Değeri ve Bunların Üzerine Eğilmenin Gereği

A. Nihat ESKİOĞLU *)
Abdullah SARAÇ **)
İbrahim ÖZGÜR ***)

ÖZET :

Onaltıncı asırdan beri Orta Doğu ülkelerinde düşünce ile bilimde ve bunların sonucu olarak da ekonomide büyük bir gerileme olmuştur. Böylece Ortaçağ'da, Doğu'da ilme yapılan hizmet unutulmuş; Ortaçağ bütün dünya için bir gerileme devri olarak görülmeğe başlanmıştır.

Biz, ilki bu olan bir seri çalışmayla, üstü örtülü ve bilinmeyen bir çok bilimsel gerçekleri ortaya çıkarmağa ve aynı zamanda yukarda değinilen yanlış kanaatin da silinmesine çalışacağız.

SUMMARY :

Since the sixteenth century, very little progress in science and knowledge took place in the middle east. As a result the economy followed suit. Thus the studies which were done by eastern scientists in the middle ages were forgotten, and a sharp decline in worldwide progress was assumed.

This paper is the first in a series attempting to reveal the studies forgotten. Similarly, we shall try to change the opinion of most people concerning the truth about such studies.

RÉSUMÉ :

Depuis XVe sciecle, dans les pays du proche - orient, on observe une baisse considérable dans les chemains de pensées et de sciences, en con-

*) Prof. Dr. A. Nihat ESKİOĞLU Eskişehir D.M.M.A. Öğretim Üyesi.
**) Abdullah SARAÇ Sakarya D.M.M.A. Asıstani.
***) İbrahim ÖZGÜR Sakarya D.M.M.A. Asıstani.

séquence une baisse dans le développement de L'économie de ce pays. Ainsi on est oublié ce qui ont fait dans l'orient pendant le moyen - Âge; on est commencé a paraître celui - ci a été une période de sous développement pour le monde entier.

Dans une serie d'article dont le premier est celui - ci, nous essayerons de mettre en évidence les réalités scientifique qui ont été enfermées depuis des sciecles, désormais inconnues ainsi nous espérons de pouvoir supprimer les fausses considérations désignées au - dessus.

1 — GİRİŞ

Matematik Tarihi kaynaklarımızın zenginliğine dair kütüphanelerimiz ve son yıllarda neşredilmekte olan GAS⁽¹⁾ kâfi delillerdir. Fakat ne yazık ki vilâyet ve ilçe merkezlerimizde kütüphanelerimiz, yıllardır sayfaları açılmayan el yazmalarıyla okuyucu, araştırmacı beklemektedir. Bu sahanın zenginliğini ve garipliğini gösteren, bir Türkle bir yabancı arasındaki konuşmayı vermek istiyorum :

«— Zeki bey! Doğuluları, matematik bilimlerine etmiş oldukları hizmete dair bizde (Avrupalılarda) pek az bilgi var. İstanbul'da birçok kütüphane mevcut, bu kütüphaneler içerisinde el yazısıyla yazılmış pek değerli kitaplar olduğuna da şüphe yoktur! Boş zamanlarınızda bunları gözden geçirsenez, zannınca, ilimler tarihine cidden hizmet etmiş olursunuz. Dedi ve müteakiben :

— Ne dersiniz?

diye de benden cevap almak maksadıyla sordu. Ben de ehemmiyetsizce :

— İyi olur... ama...

diye karşılık verdim ve konuyu değiştirdim. Fakat bir müddet sonra «Mösyö Le Moin» in yanından çıkınca dostumun şu teklifi fikrimi işgal etmeye başladı :

-
- (1) Geschichte des Arabischen Schrifttums, Frankfurt'ta çalışan Türk Bilgini Prof. Dr. Fuad SEZGİN'in yedinci cildi yayınlanmış bir seri eserlerinin isminin kısaltılmış şekli olup beşincisi matematik tarihindeki yazmaların tasnifidir.
 - (2) Bu konuşma «Asar-ı Bakiye» sahibi Sallıh Zeki bey ile vaktiyle İstanbul'da «Kredi - Liyone» müdürlüğü yapmış «Mösyö Lömuvan» arasında 100 yıl önce yapılmıştır.

Bir hayli düşündüm; ve bir aralık kendi kendime :

— Acaba, dedim, birçok araştırmadan sonra hiçbir şey elime geçmez ise zamanımı zayı etmiş olmaz mıyım?

Nihayet bir arkadaşım ile bir pazar günü öğleden sonra Ayasofya Kütüphanesine gittim ve kitap fihristini muayene ederek geometri, astronomi, astroloji ve hesaba dair mevcut nüshaların isimlerine bir göz gezdirdim; içlerinden bir ikisini de kütüphane memuru vasıtası ile getirttim. Bu ilk muayene neticesinde: Matematik kitaplarının ekserisinin arapça ve bazılarının farsça yazılmış olmasından dolayı gereği kadar faydalanma hususunda güçlükler düşeceğime dair daha önce bende hasıl olan bir fikir tamamen kayboldu. Çünkü bu kitapların pek sade bir ifade ile yazılmış olduğuna, zaten konuları da malum olduğundan anlamakta güçlük çekmediğimi gördüm.»

Bu satırlar seksen yıl önce yazılmıştır. Salih Zeki bey'in anlatmış olduğu olay ise yüz yıl önce vuku bulmuştur. Bugün durum aynı değildir; en büyük güçlük yazı ve dildedir. Arapça ve farsça eğitim yapan kurumlarımız varsa da, bunlardan yetişenler matematik terimlerine ve konulara yabancı olduklarından matematik tarihi araştırmalarında her konuya eğilmeleri mümkün olamaz.

2 — GERÇEKLER

Takriben iki yıl kadar önce Lineer Cebir I isimli kitabı hazırlamaya başladığımda müracaat ettiğim, bir yığın eser içerisinde bazılarında tarihi bilgilere rastladım. Eunlarla ilk karşılaştığımda ifadenin tam manasıyla hayretten dona kaldım. Zira halen ortaokul kitaplarımızda «Pascal Üçgeni» diye isimlendirilen iki terimli açınımında kullanılan meşhur üçgen Pascal'dan altı asır önce yaşamış olan Ömer Hayyam'ın yazmış olduğu cebir kitabında bulunuyordu. Bu eserin tercümesi çeşitli tarihlerde Avrupa ve Amerika'da neşredildiği gibi, bu haber Prof. Hâmit Dilgan beyin çeşitli kitaplarında da verilmiştir. Peki buna rağmen okul kitaplarımızda bu üçgene Fransız Pascal'ın adını vermek nasıl açıklanabilir?

Neptün gezegeni Fransız ilim adamı Löverriye ile İngiliz öğrenci Adams tarafından aşağı yukarı aynı zamanda, gök mekaniğinde yaptıkları hesaplarla keşfedilmiştir. Bu gerçeğe rağmen Fransız kitaplarının ekserisi sadece Löverrye'den ve İngiliz eserlerinin çoğunda da yalnız Adams'dan söz edilir. Adı geçen üçgene «HAYYAM ÜÇGENİ» dememek kadirbilirlik ve hakkaniyet ölçüleriyle bağdaşamaz.

İlim tarihinin pedagojik önemi inkâr edilemez bir gerçektir; gençler için, dedelerimizin maddi ve manevi binbir zorluğa rağmen idealleri yolunda nasıl yürüdüklerini görmeleri bir manevi kuvvet ve ilham kaynağı olacaktır.

3 — SONUÇ

Yukarıda yer yer değindiğimiz problemlerin modern bilimle birlikte geleneklere de sarılmakla çözümleneceğine inanıyoruz. Bunun için elbette önceki çalışmaları incelemeli, anlamalı ve üzerinde düşünmeliyiz. Büyük güçlülere rağmen gelecek yayınlarımızda buna hizmete çalışacağız. Yeni yazıya aktarmakta olduğumuz Asar-ı Bakiye'yi de bilimdeki yeni gelişmeleri göz önünde tutarak yayınlamayı düşünüyoruz.

R E F E R A N S L A R

- 1 — Adivar, A. A., Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970.
- 2 — Boyer, B. C., A History of Mathematics, New York, Wiley International Edition, 1968.
- 3 — Bammat, H., Garp Medeniyetinin Kuruluşunda Müslümanları Rolü, İstanbul Bahar Yayınları, 1975.
- 4 — Danışmend, İ. H., Garp Menbalarına göre İslâm Medeniyeti, İstanbul, Yağmur Yayınları, 1974.
- 5 — Deffa, A. A., The Muslim Contribution to Mathematics, London, Humanities Press, 1977.
- 6 — Dilgan, H., Yüksek Matematik, İstanbul, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayını 1967.
- 7 — Dilgan, H., Şair - Matematikçi Ömer Hayyam, İstanbul, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayını, 1964.
- 8 — Göker, L., Uluğ Bey Rasathanesi ve Medresesi, Ankara, Elif Matbaası, 1979.
- 9 — Gürkan, A., İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi, Ankara, Nur Yayınları No. 32, 1966.
- 10 — Hunke, S., Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâmı Güneşi, İstanbul, Bedir Yayını, 1972.
- 11 — İzmirli, İ. H., İslâm Mütefekkirleri ile Garp Mütefekkirleri Arasında Mukayese, Sadeleştirilen S.H. Bolay, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, No. 31/2, 1973.
- 12 — Karpinski, L. C., «The Algebra of Abu Kamil», American Mathematical Monthly, 21 (1914), 37 - 48.

- 13 — Keskioglu, O., Müslümanların İlim ve Medeniyete Hizmetleri, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1973.
- 14 — Salih Zeki, Asar-ı Bakiye, İstanbul, Matbaai Âmire, 1329.
- 15 — Sayılı, A., «Thabit İbn Qurra, Generalization of the Pythagorean Teoremi», 1 sıs, 51 (1960), 35 - 37.
- 16 — Struik, D. J., «Omar Khayyam Mathematician», The Mathematics Teach 51 (1958) 280 - 285.
- 17 — Unver, A. S., İstanbul Rasathanesi, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1969.
- 18 — Unver, A. S., Ali KUŞCU., Hayatı ve Eserleri, İstanbul, İ.Ü. Fen Fakültesi İlim Tarihi Kısmı, 1948.